
Dialecte i llengua

per Joan Veny

1. Els conceptes de *llengua* i *dialecte* han atret i apassionat tant l'investigador com l'home del carrer. Termes aparentment simples, s'amaren de complexitat a causa dels diversos valors semàntics de què s'han cobert, de l'aplicació d'aquests conceptes a llengües diferents o de la dificultat de destriar un dialecte dels altres. Intentarem, doncs, resumir i comentar diversos punts de vista de lingüistes dels darrers decennis per tal de fer llum sobre les relacions entre llengua i dialecte i de reflexionar sobre les possibilitats de delimitació de l'espai dialectal.

El mot «dialecte»

2. El mot «dialecte», com els seus congèneres romànics (francès, italià, etc.) i extra-romànics (rus, albanès, etc.) és una adaptació del llat. DIALECTUS, procedent del grec διάλεκτος que primerament significava 'manera de parlar, conversa, col·loqui' (en relació amb el verb διαλέγομαι 'parlar l'un amb l'altre') així com 'disputa, discussió', per passar després a designar 'llengua' i 'varietat de llengua'.¹ El vocable apareix documentat en èpoques diferents, segons les llengües: en francès, *dialecte*, en 1550 (Ronsard);² en castellà, *dialecto*, en 1610 (Covarru-

1. Per a Haugen (1966) el fet d'haver estat pres aquest mot del grec, on coneixia un valor ambigu, explicaria la confusió posterior.

2. Cortelazzo (1969, p. 13, nota 2).

bias);³ en italià, *dialetto*, en 1724;⁴ en català, sota la variant aparentment castellanitzada, *dialecto*,⁵ a principis del segle XVIII (Ullastra)⁶ i, amb un original intent d'adaptació, *dialect*, en 1802 (Sanelo).⁷

Tot dialecte és llengua

2. Ja en grec, el vocable γλῶσσα 'llengua' alterna sovint amb διάλεκτος 'dialecte' (Cortelazzo, 1969, 9-12). Si el concepte general de llengua és «*sistema de isoglosas comprobadas en una actividad lingüística completa, es decir, que consiente el hablar y el entender de varios individuos de acuerdo con una tradición históricamente común*» (Coseriu, 1981, 5) és evident que podem parlar de *llengua francesa*, *llengua castellana* o *llengua catalana*, però també és obvi que la tradició referida pot ser considerada des de perspectives diferents, amb límits variables, i aleshores podem parlar de la llengua d'una família, d'un raval, d'un poble, d'una ciutat, d'una comarca, d'una regió, com, en un altre pla, de la llengua de Jaume Roig, de Verdaguer o de Ramon Llull; en aquests casos, un dialecte és també una llengua, és a dir, un sistema fònic, gramatical i lèxic realitzable en el «parlar», que pot funcionar en el «parlar». Objectivament, doncs, no existeix diferència de naturalesa entre *llengua* i *dialecte* (cf. Coseriu, 1981, 4-5).

A. M. Alcover, fent-se ressò de les idees de Grimm, Bopp, etc., va insistir més d'una vegada en aquest fet⁸ i el seu col·laborador, F. de B. Moll, ha expressat planerament aquest punt de vista: «Entre llengua i dialecte no hi ha diferència de punt de comparació. Tot sistema natural de parlar és, al mateix temps, llengua i dialecte: és llengua si es considera com un sistema de signes orals d'evolució històrica ben caracteritzada, en relació a un altre sistema que té característiques essencialment diferenciadores; és dialecte si es considera com un sistema de sig-

3. La citació més antiga que aporta Coromines (*DCEC*, s.v. *lógico*) és de 1604; correspon a Jiménez Patón i és reproduïda pel *Diccionario de Autoridades*, però cal remarcar que conté un significat específic de *dialecto*, és a dir, locució, expressió local, present ja a Plutarc i usada també en italià (Cortelazzo, 1969, p. 10): «*La propiedad de una lengua no sólo se conoce en que tiene vocablos propios, sino en que tiene dialecto y frases propias ... porque decir Juras a Dios macho no tienes, es Vizcaino; yo atregar el lino, es morisco; yo sirvo a Dios es español dialecto y los vocablos son todos españoles*» (*Diccionario de Autoridades*, s.v.).

4. Cortelazzo (1969, p. 13, nota 2).

5. Diem «aparentment» perquè pot tractar-se d'una adaptació del terme llatí *dialectus*, com *método* ho era de *methodus*, etc. Sobre la -o final del català, vegeu J. COROMINES, «Algunes lleis fonètiques catalanes no observades fins ara», dins *Lleures i converses d'un filòleg* (Barcelona 1971), ps. 197-209.

6. Josep ULLASTRA, *Grammatica Cathalana*, edició de Montserrat Anguera (Barcelona 1980), usa el mot amb el sentit de varietat desmembrada del llatí: «Lo veurer tanta diversitat en la loquela é igual i majór encara en l'escriptura me representá un impossible de regular ab positius preceptes nostre *Dialecto*» (p. 3; en altres ocasions parla de *llengua*, referint-se al català); «en todas las quales partidas [Roselló, Cerdanya, Catalunya, Regne de València, Balears], n'obstant las diferencias accidentals ab que s'parla, es un sol *Dialecto* de la Llengua Llatina i no *Subdialecto* de la Llengua Llemosina que s'parla en la França, miscuïda de la llengua Francésca» (p. 27). Usen igualment *dialecto*, en 1803, ESTEVE, BELVITGES i JUGLÀ en el seu *Diccionario catalán-castellano-latín* i, encara en 1839, P. LABERNIA en el seu *Diccionari de la llengua catalana*.

7. Ap. A. COMAS, *Les excel·lències de la llengua catalana* (Barcelona 1967), p. 23.

8. «Si atenem a-n el valor literal de [la] paraula, *dialecte* y *llengua* y *llengua* y *idioma* signifiquen lo mateix»; «Els grans tratadistes ... no admeten diferència essencial entre *dialecte* y *llengua* o *idioma*» (A. M. Alcover, 1902-1903, ps. 152 i 153).

nes orals que no es distingeix sinó accidentalment d'un altre, amb el qual, per tant, forma una mateixa llengua o idioma. Així, podem dir, per exemple, que el castellà de Burgos és una llengua si es compara amb el francès de Bordeus o de Lyon, però és un dialecte si es compara amb el castellà que es parla a Santander o a Cuenca. Anàlogament, el mallorquí és una llengua si el miram en relació al castellà, al francès o a l'italià, i és un dialecte si el consideram en les seves peculiaritats respecte al gironí o al valencià» (Moll, 1978, 2).

D'acord amb aquesta interpretació, no ens ha de resultar estrany de trobar usats *lange* i *langage*, en francès medieval, amb el sentit de 'dialecte',⁹ així com *llengua*, en català, aplicat a varietats del castellà, segons palesa aquest text de Pujadas: «axí con en Castilla hi ha diferència de llenguas entre la nova y la vella, del Manhego al Andaluz, y altres, axí la frazis o modo de parlar de Cathalunya en cada Bisbat és diferent. Y a cada poble li apar que lo seu ús de llengua és lo millor».¹⁰ *Llengua*, acotada a una varietat del català, amb el corresponent determinant, és denominació freqüent: *llengua valenciana* designa, esporàdicament el segle XIV i més sovint els segles posteriors, la varietat catalana de València.¹¹ i *llengua mallorquina* (amb variants), des del segle XVII, aquesta varietat insular.¹² Tals denominacions, que alternen amb *llengua catalana* en aquestes zones geogràfiques,¹³ testimoniatge d'una comuna consciència d'unitat lingüística, estan relacionades amb una tradició històrica, posterior a la unitària, de reforçament d'una part dins del conjunt, de reafirmació del seu particularisme, del qual la llengua és una expressió, circumstància explotada en els darrers anys, especialment a València, amb mòbils polítics, fins a l'aberració de considerar el valencià com una llengua diferent del català del Principat.

Dialecte, subordinat a llengua

4. Però *dialecte*, com ja esdevenia a l'època grega, especialment hellenística i bizantina, pot oposar-se a *llengua històrica*. Segons Coseriu, el *dialecte* designa aleshores un «*sistema lingüístico menor incluido (o distinguido) dentro de un sistema mayor*» (Coseriu, 1981, 6), és a dir, que roman subordinat el *dialecte* a la *llengua*. Hudson (1981, 42) parla d'una diferència de «dimensió» (o de «tamany», amb permís de l'Institut).

Aquesta *llengua històrica* (o *idioma*) es caracteritza per aquests trets: «*no es un modo de hablar único, sino una «familia» histórica de modos de hablar afines e interdependientes, y los dialectos son miembros de esta familia o constituyen familias menores dentro de la familia mayor*» (Coseriu, 1981, 6); els seus límits estan «*históricamente establecidos*» i «*tienen nombres*» [*llengua francesa, llengua*

9. Vid. H.-G. KOLL, *Die französischen Wörter «langue» und «langage» im Mittelalter* (Ginebra 1958), ps. 39-42.

10. *Crònica universal del Principat de Cathalunya* (Pròleg, ps. 3 i 4), ap. *Grundriss Gröber's*, p. 874, i A. GRIERA, *Gramàtica històrica del català antic* (Barcelona 1931).

11. Vid. àmplia documentació i comentaris a Ferrando (1980, ps. 3-92), p. 14.

12. Per a aquesta qüestió, vid. Josep MASSOT, *Els mallorquins i la llengua autòctona* (Barcelona 1972, ps. 13-25), i també Ramon ROSSELLÓ, *La bandera, l'escut...* (Mallorca 1981), ps. 32-34.

13. Per a València, cf. Ferrando (1980, ps. 37-43); per a Mallorca és interessant el text de 1545, de Lluçmajor, on hom alludeix a una sentència «traduyida de latí en nostre vulgar parlar català» (ap. Baltasar COLL TOMÀS, *Les fires de Lluçmajor*, Lluçmajor 1970, p. 18, nota 16).

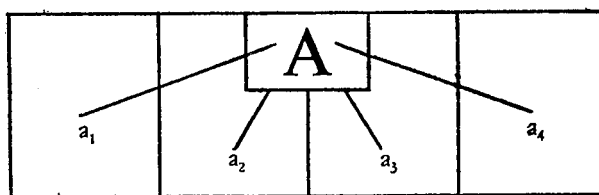
portuguesa, etc.], «no funciona, es decir, que no se habla, en rigor, como tal [lengua]: no puede realizarse directa e inmediatamente en el hablar. En efecto, funciona (se realiza) sólo a través de sus "variedades"» (*Ibidem*): no es parla «el català», sinó una de les seves varietats (rossellonesa, mallorquina, valenciana, etc.); és delimitada per l'existència d'una llengua comuna (o literària) o bé, si aquesta falta, per la consciència dels parlants, per la intercomprensió, per l'afinitat específica entre els dialectes o per diversos d'aquests criteris.

Per a Coseriu (*id.*, 8), si el criteri de delimitació és l'existència d'una llengua comuna, els altres criteris no són tinguts en compte; d'aquesta manera, les diferències entre dues llengües històriques (per ex., el castellà i el portuguès) poden ésser menors que entre dos dialectes d'una altra llengua històrica (per ex., entre el piemontès i el sicilià, sense intercomprensió, però pertanyents a la llengua històrica italiana).

Un dialecte, base de la llengua comuna o literària

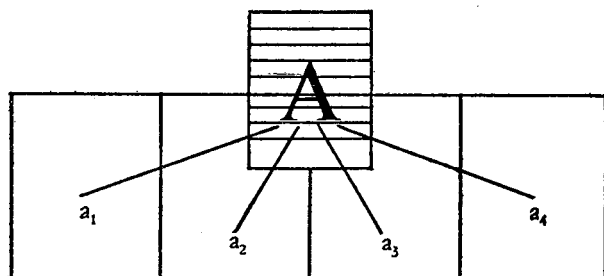
5. Si els dialectes d'una llengua històrica estan molt diferenciats, generalment és un d'aquests dialectes el que, per circumstàncies polítiques, culturals, geogràfiques, etc., esdevé hegemònic, supradialectal, i base de la llengua comuna o literària. Així, el toscà, amb la magnífica producció literària de Dante, Petrarca, Boccaccio, unida a una economia florent i a un bon desenvolupament polític, es convertí en la llengua «italiana», vehicular i, més tard, consagrada per l'oficialitat; el francès i el castellà, a causa d'impulsos polítics, ofereixen exemples semblants.

En aquests casos sol donar-se bilingüisme o, millor, diglòssia, tot reservant-se l'ús del dialecte per a nivells o estils de llengua (parlat, familiar, popular, etc.) propis de la *varietat B* (o *baixa*), mentre que la llengua comuna, supradialectal, és considerada *varietat A* (o *alta*), és a dir, coneix un ús públic, posseeix un codi escrit, ateny un rang administratiu, té accés als mitjans de comunicació, etc. (*cf.* § 7). La representació gràfica d'aquesta situació podria ser:

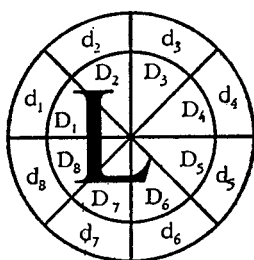

on A representa el dialecte hegemònic, base de la llengua comuna, i a_1 , a_2 , a_3 , a_4 , els altres dialectes de la llengua històrica.¹⁴ Nogensmenys, si tenim en compte el nivell literari d'aquesta llengua comuna (amb el sentit més ampli del mot, des d'un article periodístic a una obra de creació), resulta que el dialecte base, d'un costat, resta expurgat de certs localismes (com pot ser l'aspiració —o «gorgia»— de les oclusives en el cas del toscà; o les variants burgoleses *aviespa* per *avispa*, *azaite* per *aceite*, en el cas del castellà), i de l'altre, s'ha vist incrementat, al llarg dels segles, amb dialectalismes, arcaïsmes, cultismes, estrangerismes, etc., procés afavorit per un *status* d'oficialitat, aleshores el diagrama podria ser aquest:

14. Convé remarcar que popularment, entre la gent del carrer, aquests dialectes hegemònics, recoberts de prestigi (el castellà, per ex.), no són considerats com a dialectes.

Si, a més, volem donar una idea de la modalitat de llengua comuna (*italià regional*, *francès regional*, etc.), parlada a cada zona dialectal, podem servir-nos del gràfic de Cortelazzo (1969, 21):

en el qual L representa la llengua comuna, amb les seves varietats regionals (D_1 = italià parlat per un venecià; D_2 = italià parlat per un napolità; etc.) i d els dialectes de la llengua històrica (d_1 = venecià; d_2 = napolità; etc.) Quant al català, des del moment que no funciona un estàndard a tot el domini —o que funciona limitadament en l'espai, el temps i el registre— no es pot parlar de *català regional* paral·lelament a *francès regional*, etc. En canvi, per les circumstàncies d'hegemonia i oficialitat del castellà a partir sobretot del segle XVIII, dins territori català sí que existeix un *castellà regional català*, és a dir, un castellà parlat per catalans amb una empremta fonètica, morfosintàctica, lèxica procedent de la llengua pròpia, autòctona, que coneix certes varietats segons que els parlants siguin de València, les Balears o el Principat.¹⁵ Hom ha registrat igualment —i caracteritzat— un *francès regional rossellonès*.¹⁶

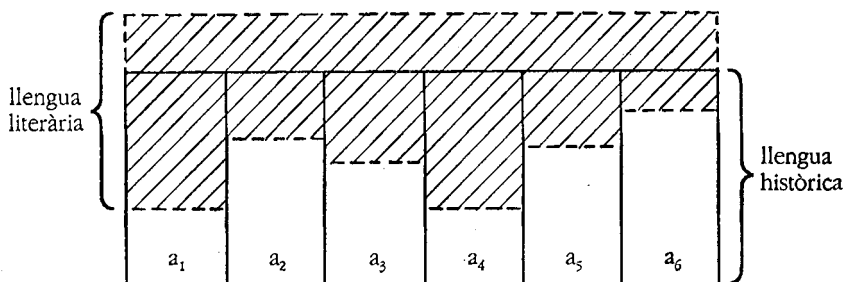
Les condicions privilegiades de la llengua comuna (administració, escola, mitjans de comunicació, etc.) provoquen sovint la pèrdua de vitalitat, la decadència, a vegades l'anihilació de certs dialectes (*cf.*, per ex., alguns dels de «*langue d'oïl*»), fins i tot d'aquells que pertanyen a una altra llengua històrica, però que depenen de la mateixa entitat política (per ex., els dialectes occitans a França); una política exacerbada centralista precipita, accelera aquest procés, arribant a voltes a veritables genocidis lingüístics.

15. Per a certes particularitats del castellà parlat a Mallorca, *cf.* F. de B. MOLL, *El castellano en Mallorca*, dins *Homenaje a Dámaso Alonso*, II (Madrid), ps. 469-474.

16. Sobre el francès parlat al Rosselló, *cf.* H. GUITER, *Quelques traits du français parlé à Perpignan*, «Travaux de Linguistique et Littérature», xv (1977), ps. 209-213.

6. Hem vist com una llengua comuna pot formar-se sobre un dialecte de la llengua històrica. Altres vegades, en canvi, la codificació ortogràfica, lèxica i gramatical d'una llengua, tot basant-se preferentment en un dialecte, es porta a terme amb la incorporació, en grau variable, de trets i elements d'altres dialectes. Evidentment això és possible en llengües poc diferenciades dialectalment.¹⁷

És el cas del català que, després d'haver conegut una sorprenent unitat a l'època medieval, amb escasses clivelles en el codi escrit, arran de la decadència com a llengua literària (des del s. XVI) i de la ruptura de la tradició de llengua escrita de l'administració, de les funcions jurídiques, de les institucions culturals i socials, de l'ensenyament, etc. (des del s. XVIII), iniciarà un procés de normativització (amb tres fites: 1913, nivell ortogràfic; 1918, nivell gramatical; 1932, nivell lèxic), basada en el català central, però respectuosa amb altres dialectes, sovint amb una actitud integradora i de síntesi. La relació entre la llengua literària i els dialectes catalans podria representar-se així:

on el conjunt de dialectes ($a_1, a_2, a_3, a_4, a_5, a_6$) constitueix la llengua històrica i la zona ratllada, la llengua literària, amb una participació dialectal diferent, en els distints sectors de la llengua, i una franja —fora del rectangle— que correspon a cultismes, neologismes, purismes, etc., aspecte relacionat amb les nocions de *nivell* i *estil*, que no abordarem en aquest treball.

La postura d'A. M. Alcover (1902-1903), en els començaments de la seva activitat filològica, era molt radical en aquesta qüestió. Rebutjava la uniformitat del català basada en una varietat dialectal: aquella, «illusòria, utòpica, irrealizable, impossible» (p. 52); «no pretenguen reduirles totes a una, sometres totes a una, ferne una de senyora y les altres desposseirles, arreconarles, esvairles» (p. 155). Només acceptava l'hegemonia d'una varietat, si el fet arribava d'una manera natural: «Y si amb el temps qualsevol d'aqueixes varietats logra sobreposar-se a les demés y succeeix que les altres regions que no la tenien per pròpia, l'adopten y les se fan seva (...), gens de greu nos sabria si ho arribàssem a veure, ni nos fa gens de pena que un tal puga succeir» (p. 158).

17. El tercer cas, de convertir cada dialecte en llengua literària, és menys freqüent: els dialectes grecs, abans de l'època de la *koiné*, van ser objecte d'un conreu literari.

Consideració pejorativa del dialecte

7. L'existència d'una llengua literària (amb les seves diverses modalitats),¹⁸ predominantment escrita, d'un costat, i d'uns dialectes, d'expressió oral, familiar, etcètera, de l'altre, expliquen el sentit pejoratiu atribuït freqüentment als dialectes. Efectivament, la llengua estàndard reuneix aquestes característiques:

- 1) com una institució social, posseeix les seves normes (ortogràfiques, gramaticals, lèxiques, eventualment ortoèpiques)¹⁹ que, generalment, acata la comunitat parlant, sobretot la culta;
- 2) és cultivada estilísticament pels escriptors, poetes, pensadors, etc.;
- 3) és el mitjà de comunicació utilitzat per la premsa, la ràdio, la televisió;
- 4) és ensenyada a les escoles;
- 5) és més elaborada en molts camps del lèxic, com el científic, el tècnic industrial, el filosòfic, el literari, etc.;
- 6) gaudeix d'un prestigi de llengua «noble», «fina», «alta»;
- 7) és la llengua de l'administració.²⁰

El dialecte no sol posseir aitals atributs. Aquesta oposició *dialecte* versus *llengua literària* (o estàndard) ha provocat un ús pejoratiu del vocable *dialecte*, com si la llengua fos la senyora i els dialectes els seus servidors. En francès, per exemple, en el segle XVII, època de fixació de la llengua, del «*bon usage*», és quan la paraula *patois*, usada sovint amb el sentit de 'parla popular', adquireix un valor desfavorable, s'envileix;²¹ l'estatus de *llengua A* atribuït al francià (= francès), codificat, normativitzat, enfront del de *llengua B* endossat al való, dialecte familiar, es pot observar en una «*moralité*» de Lieja, del mateix segle, on personatges populars, com la mare i la filla, que intervenen en la peça, parlen en való, mentre que l'àngel que se'ls apareix s'expressa en francès, llengua superior, considerada més pròpia d'un personatge sobrenatural (*id.*, 105).

En el cas del català, el fet d'haver-se servit alguns segles del castellà per a l'expressió literària —i escrita en general— unit a l'actitud anticatalana, abonava l'ús del mot *dialecte* aplicat a aquella llengua, com ho testifiquen aquestes ratlles de Mn. Alcover: «No, no vol dir dialecte el que pretenen els nostres ini-

18. Vid. Francesc VALLVERDÚ, *Aproximació crítica a la sociolingüística catalana* (Barcelona 1980), especialment ps. 98-108.

19. Aquestes solen ser considerades, lògicament, en segon terme (cf. R. K. S. MACAULAY, *Double standards*, «*American Anthropologist*», LXXV, 1973, ps. 1324-1337).

20. Aquests trets han estat estudiats per Martinet (1969, ps. 395-397), Haugen (1966) Hudson (1981), P. L. GARVIN-M. MATHIOT, *The urbanisation of the Guaraní language. a problem in language and culture*, dins A. F. C. Wallace (ed.), *Men and Cultures* (Filadèlfia, University of Pennsylvania Press, 1956), ps. 783-790. Desposseït el català d'oficialitat, des del s. XVIII, el castellà el va substituir en les funcions indicades, tendint progressivament, sobretot a València i les Balears, a ser considerat com a llengua A i a procedir a la identificació.

«llengua escrita» = «castellà»

«llengua parlada» = «català»

(Badia, 1973, 194)

amb el risc de degradar els dialectes catalans a simples *patois*, d'ús domèstic i només d'interès folklòric, com va passar a França amb l'occità.

21. J. THOMAS, *Dialecte et patois. Esquisse d'une étude sémantique*, «*Romanica Gandensia*», I (1953), ps. 104-105. A propòsit, però, de l'etimologia de *patois*, vegeu J. ORR, *Etymologie et sémantique du mot «patois»*, «*RLiR*», XIX (1955), ps. 117-130.

michs, que ordinàriament se distingexen per la seva ignorància i toxarrudesa, quant califiquen el català de *dialecte* en to de befa; no, no significa dialecte una manera de parlar que no arriba a llengua, ni vol dir degeneració, corrupció o repussai d'una altra llengua» (Alcover, 1902-1903, 152).

8. Molt sovint es palesa la importància que els parlants concedeixen a la forma escrita de la llengua, a la valoració que fan dels sistemes lingüístics que disposen d'aquest codi enfront dels que n'estan mancats. Galmés de Fuentes ha exemplificat aquesta espècie de complex d'inferioritat entre parlants d'Astúries: «*La f- escríbese más que la je; fanega escríbese; janega, yo nunca lo vi escrito*» (així s'expressava una dona asturiana per tal de refusar una forma dialectal). Igualment, quan un dels enquestats fou convidat a conservar fidelment el seu parlar tradicional, va replicar: «*Sí, pero bien sabemos nosotros que lo mejor es lo que se escribe*» (Galmés, 1964, 128). En la comparació de codis, el parlat, el dialectal, apareix desfavorablement avaluat. Des del punt de vista geolingüístic, diasistemàtic, en canvi, totes les varietats són considerades al mateix nivell, àdhuc la que ha fornit les bases de la llengua estàndard (cf. § 12).

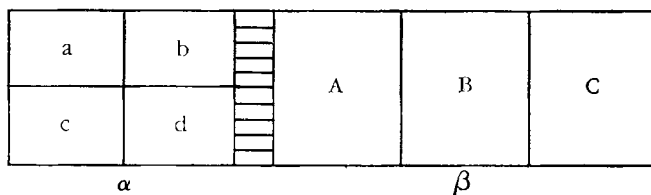
Dialecte, llengua, estat

9. Alvar (1979) s'ha referit als condicionaments paralingüístics que intervenen en la consideració i reconeixement d'un dialecte amb «dignitat» de llengua: validesa col·lectiva, nombre d'usuaris, prestigi, vinculació a un estat («*la lingüística termina yendo a remolque de la política*», pp. 18 i 20), que provoquen empobriment o desaparició de les altres varietats. Addueix els arguments de Lenin i la doctrina de la República francesa revolucionària, uns i altra d'acusat centralisme en benefici de la unitat: «*esa prioridad [d'una varietat dialectal erigida en llengua que «los hablantes eligieron... para transmitirse, esto es, para realizarse como hombres»] unas veces fue libremente reconocida, mientras que otras se acató por razones de importancia política, que tuvieron que ver con la idea de Estado. Lengua y Estado fueron conceptos que se ayudaron y se condicionaron, y al ser la lengua el instrumento del Estado recibió de él prestigio y dignidad*» (p. 22); «*el concepto de lengua se vincula estrechamente al de estado; por eso, incluso en estados multinacionales, una de las lenguas domina a las otras, no importa de qué modo*» (p. 18). Ens sembla que aquesta relació entre estat i llengües varies no és expressat amb total fortuna perquè sovint la llengua o la varietat «escogida» no ha estat acatada sinó imposada en nom d'interessos polítics i amb clara voluntat minimitzadora de prestigi, per no dir anihiladora, i contra la voluntat dels parlants (en contradicció amb assercions anteriors: «*cada instrumento lingüístico es lo que quieren que sea sus propios hablantes*», p. 10). Aquesta manera de pensar i d'actuar ha provocat la pràctica extinció de llengües sotmeses al jou d'un estat unitarista i monolític. ¿És defensable una tal actitud, encara que sigui en nom de la unitat? ¿No hi ha d'altres actituds plurals que permeten la coexistència de llengües en un mateix estat per tal que els parlants de cada llengua aboquin allò que porten «*en el río de la sangre*» (p. 10), la facin «*inalienablemente personal y vehículo de uno mismo*»? (p. 21). Diversos models lingüístics europeus mostren la viabilitat d'aquesta solució.

10. Als dos trets que eren presents, més o menys implícitament, en el mot grec *διάλεκτος*, és a dir, a) 'manera de parlar'; b) 'subordinació a una llengua', cal afegir-hi aquest altre: c) 'delimitació en l'espai', referent a diferències diatòpiques; en grec ja es parla de dialecte eòlic, dòric, etc.

Aquest és el tret que hom ha tingut en compte en les definicions de *dialecte*. Així Marouzeau (1951, s. v.): «*Forme particulière prise par une langue dans un domaine donné. Un dialecte se définit par un ensemble de particularités telles que leur groupement donne l'impression d'un parler distinct des parlers voisins, en dépit de la parenté qui les unit*».

D'una manera semblant s'expressen Dubois et alii (1973, s. v. *dialecte*) quan afirmen que *dialectal* «caractérise la région où l'on retrouve un certain nombre de traits linguistiques qui rapprochent les parlers utilisés en les opposant à d'autres», tot oposant *dialectal* a *lingüístic* en tant que aquell es refereix a varietats d'una mateixa llengua. Gràficament:

És a dir, els parlants de *a*, en relacionar-se amb els parlants de *b*, noten diferències (fòniques, morfosintàctiques, lèxiques) en els codis respectius, senten que són d'un altre lloc, però generalment s'entenen (cf. § 14) i tenen consciència de pertànyer a un mateix sistema lingüístic (la llengua α), amb simples variants; en canvi, quan el mateix parlant de *a* intenta comunicar-se amb un altre parlant de A, s'adona de les diferències que obstaculitzen llur comunicació, de les dificultats del diàleg (amb graus diversos, segons que es tracti del d'una llengua veïna i congènere o del d'una llengua d'una altra família); comptat i debatut, constata que es troba davant un sistema molt diferenciat: *a* i A pertanyen a dues llengües diferents (α i β respectivament). Aquest criteri de la major o menor diferenciació, directament relacionat amb el de la intercomprensió, aplicable al català i altres llengües, no resulta vàlid per a algunes altres (cf. § 15).

11. Tanmateix, les referències geogràfiques de les definicions anteriors no són prou precises; el darrer diagrama pot donar una idea falsa del que passa entre els dialectes (i entre les llengües), com si hi hagués unes fronteres nítides entre ells. Per això considerem enriquidora²² la definició proposada per Lázaro Carreter (1962 [ja 1953], s. v. *dialecto*): «*modalidad adoptada por una lengua en un cierto territorio, dentro del cual està limitado por una serie de isoglosas*», per la presència d'aquest darrer tret. Una isoglossa representa el límit de l'àrea d'un tret lingüístic: per exemple, el qui separa la desinència de la persona 1 del present d'indicatiu, /-u/, pròpia del català central, de la desinència /-i/, pròpia del rossellonès (*cantu/canti*). Ara bé, el traçat de les diferents isoglosses que

22. Amb M. A. BORODINA, *Sur la notion de dialecte (d'après les données des dialectes français)*, «Orbis», x (1961), ps. 281-292.

separen dos dialectes difícilment se superposen; això passa a trams, ja que sovint se separen més o manco per formar una franja de transició. Aquesta realitat es podria representar així respecte a dos dialectes, A i B:

El fet que les isoglosses no coincideixin va portar alguns romanistes il·lustres (G. Paris, P. Meyer, J. Gilliéron) a afirmar que els dialectes són una creació de la nostra ment, car els límits d'un dialecte es podrien fer variar segons els trets escollits i, per tant, només es podia parlar de fronteres de trets dialectals, però no de dialectes; per la mateixa raó, Gilliéron proposava substituir l'estudi dels dialectes per l'estudi de les paraules. I bé, si per dialecte hom vol entendre una àrea delimitada per una sèrie important d'isoglosses que se superposen, cal negar l'existència de dialectes. Però si acceptem com a criteri la «*simultanea presenza*» de diferents trets en una zona —com ja deia Ascoli, que participà en la discussió amb Meyer i Paris—,²³ no exigim límits geomètrics coincidents, sinó franges més o menys amples de transició, i valorem les isoglosses de major rang, podrem aleshores parlar de dialectes, sense oblidar que es tracta no d'entitats reals, sinó d'abstraccions que faciliten llur estudi.

Altres definicions, com la d'Alvar (1961, 57), repeteixen conceptes anteriorment expressats: «*Sistema de signos desgajado de una lengua común, viva o desaparecida; normalmente con una concreta limitación geográfica, pero sin una fuerte diferenciación frente a otros de origen común*».²⁴

12. En el seu sentit territorial, diatòpic, totes les varietats dialectals són dignes, respectables, amb les seves normes de puresa, correcció, propietat. «*Toda forma lingüística social o regionalmente diferenciada* —diu Lyons (1971, 42)— *presenta su propia norma de "pureza" y "correctitud" inmanentes a ella misma.*» I allò que el mateix autor afirma respecte a les llengües es pot aplicar als dialectes: «*El caso es que no puede considerarse a ninguna lengua intrínsecamente más "rica" que otra: cada una se adapta a las ocupaciones características de sus usuarios*» (*id.*, 45). La consideració de major o menor «riquesa», l'atribut de «bon» parlar es basen no en criteris lingüístics, sinó generalment en criteris d'ordre extern (semblança amb la llengua comuna o literària, influència d'altres llengües, presència d'una Cort, etc.).

23. Els detalls de la polèmica, encetada per P. Meyer arran de la publicació dels *Schizzi franco-provenzali*, d'Ascoli, es poden seguir a «Romania» iv (1875), ps. 294-296; «Archivio Glottologico Italiano», ii (1876), ps. 385-395; «Romania», v (1876), ps. 505-506; «Revue des patois gallo-romans», ii (1888), ps. 161-175.

24. Al nostre parer, caldria eliminar d'aquesta definició l'adjectiu *concreta*, que fa pensar, d'una manera inexacta, en una nitidesa de fronteres, i potser matisar el «*desgajado de una lengua común*», car les diferències ja podien existir a la llengua comuna. D'altra banda, la referència a una «*lengua común, viva o desaparecida*» i la consideració històrica de l'evolució de l'astur-lleonès, l'aragonès i el castellà, amb imposició progressiva d'aquest i ulterior degradació d'aquells, autoritzen l'autor a incloure l'aragonès i l'astur-lleonès entre els dialectes del castellà (Alvar, 1961, ps. 59-60), opinó que alguns no compartiran.

El major o menor acostament a la llengua comuna o al seu dialecte base pot haver provocat una autoavaluació diferent que va de l'egocentrisme de certes contrades que creuen parlar la millor varietat de llengua (l'empordanès, per exemple, en el cas del català) a la infravaloració de parlars fronterers —els usuaris dels quals opinen que el seu llenguatge «xampurriat» és *fiero* (= 'lleig')— o de parlars fortament contaminats per una altra llengua hegemònica com el català rossellonès depauperat en el darrer segle per la profunda influència francesa.

Però la qüestió del prestigi d'un dialecte és més complexa del que sembla; necessita matisacions. En el cas del català, els mateixos barcelonins, encara que no consideren que parlen un dialecte, tenen consciència de servir-se d'una llengua degradada, deteriorada, i admiren en certa manera la varietat oferta pels parlars de la plana de Vic; el mallorquí gaudeix també de prestigi entre els barcelonins cultes. D'altra banda, el prestigi d'un dialecte resta subjecte a modificacions a través dels segles: així Llorenç Matheu Sanç, el segle XVII, tot admetent el caràcter consecutiu del valencià (<català <llemosí), «en etapes succesives —declara— fou talment perfeccionada... que avui es distingeix d'aquella, constituint una espècie diferent. Efectivament, així com la Castellana difereix de l'Aragonesa per la seva elegància i la seva esplendor, així semblantment la Valenciana es distingeix de la Catalana».²⁵

Dialecte i consciència lingüística dels parlants

13. Atès que la consciència dels parlants ha estat adduïda com a criteri de divisió *dialectal/lingüístic*, hi farem una breu referència.

El sentiment de pertànyer a la mateixa llengua esdevé un llaç d'unió entre els membres d'una comunitat, de tal manera que el qui parla una altra llengua és considerat 'estranger' i fins i tot el mot que expressa aquest concepte algunes vegades ha arribat a designar la llengua mateixa; així els sarraïns d'Al-Andalus anomenaven *aljamia* (cast. *aljamia*) el romanç parlat pels mossàrabs (cf. Sanchis, 1960, 293) i, en mallorquí, parlar *foraster* és sinònim de 'castellà', paraula que, en canvi, no s'aplica a la gent catalana del Principat.

Aquesta consciència, no obstant, de pertànyer a una mateixa llengua a vegades no és clara en zones de frontera o en regions d'una personalitat històrica acusada, que exhibeixen una denominació particular, ja antiga, de la seva modalitat (*valencià, mallorquí*), enfront de la comuna (*català*); la rao d'aquesta nomenclatura ha estat donada anteriorment (§ 3).

De tota manera, la consciència lingüística dels usuaris ajuda a delimitar un dialecte,²⁶ a agrupar determinats conjunts de parles;²⁷ ella fa, per exemple, que els individus que parlen bearnès se sentin agrupats enfront dels que parlen armanyaguès, o que els parlants de Borriana i Torreblanca se sentin integrats dins el *valencià* i, dins d'aquest, un xic separats de l'«apitxat» per formar el

25. Traducció catalana del text llatí (cf. J. ROMEU I FIGUERAS, *Poesies en català de Llorenç Matheu i Sanç, autor valencià del segle XVII*, «Els Marges», 14 (1978), p. 101).

26. No tant —creiem— com vol suposar G. Hammarström quan afirma que «*diferencias dialectales de un idioma son aquellas diferencias regionales que los hablantes consideran como tales*» (ap. A. MALANCA, N. L. PREVEDELLO, M.ª T. TONIOLO, *Actitud del hablante frente a su lengua. Resulta de una encuesta realizada en la ciudad de Córdoba (Argentina)*, «Lingüística Española Actual», III/1, p. 33).

27. Així, Bouvier (1979, ps. 51-52), basant-se en aquest criteri, ha marcat una nova determinació, més àmplia, del provençal.

que en dialectologia anomenem *valencià septentrional*. En aquesta identificació contribueixen factors polítics, històrics, geogràfics, culturals, socials, etc. La influència de la llengua estatal, en un ambient de diglòssia, pot modificar aquest sentiment (cf. Bouvier, 1979, 51).

Dialecte i el criteri de la intercomprensió

14. Un altre criteri, aplicable a la distinció entre llengua i dialecte, és el de la intercomprensió, segons ja hem vist (§ 4); el fet que sigui mútua no vol dir que sigui necessàriament simètrica, ja que hi pot haver un major grau de comprensió en un sentit que en l'altre: per exemple, un mallorquí entén millor un parlant de Barcelona que no al revés. Segons Coseriu, aquest és un dels criteris que cal aplicar si en el domini en qüestió no existeix una llengua comuna; per a Hockett, en canvi, sembla que no és necessària aquesta condició. Si la comprensió mútua no ofereix barreres o obstacles seriosos, en la comunicació, estem davant dos dialectes; si, en canvi, sorgeixen impediments i destorbs greus en la comunicació, es tracta de dues llengües (cf. Mariner, 1981, 339; Moll, 1978, [1]).

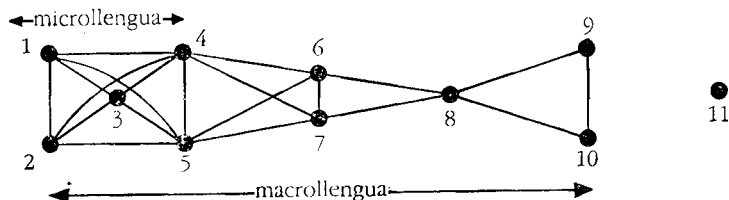
Tenint en compte l'existència a la Península Ibèrica de dialectes *constitutius* (els formats «in situ» a partir del llatí vulgar) i de dialectes *consecutius* (conseqüència d'una colonització, d'un repoblament, amb arribada d'un romanç ja fet), el criteri de la intercomprensió és vàlid en domini de dialectes consecutius, on la llengua fou transferida a una època determinada (per ex., l'anglès d'Amèrica, el castellà d'Amèrica, el francès del Canadà); així un mexicà de Veracruz s'entén amb un nicaragüenc de Managua o un colombià de Bogotá, però no pas amb un nord-americà de Kansas City: és perquè els tres primers parlen varietats d'una mateixa llengua (el castellà), mentre que l'últim se serveix d'una llengua diferent (l'anglès). En dominis formats per dialectes constitutius i dialectes consecutius, com el castellà (amb l'andalús, el murcià, el canari) o el català (amb el valencià, el balear, l'alguerès), tot i que s'hi manifesten més diferències (per la major antiguitat de la colonització, entre altres raons), el criteri continua essent vàlid.

15. Quan es tracta, però, de dominis lingüístics que només comprenen dialectes constitutius, és a dir, en el cas de les llengües romàniques aquells que, teòricament almenys, representen l'evolució de llatí vulgar parlat en aquelles terres des de la romanització (italià, llengua d'oïl, llengua d'oc, etc.), aleshores aquest criteri perd validesa o, si més no, sorgeixen obstacles en la seva aplicació. Així, un parlant picard de Tournai no s'entén amb un parlant való de Lieja, un llemosí amb un provençal, un piemontès amb un sicilià.²⁸ És evident que el major grau d'incomunicabilitat afecta els usuaris dels dialectes més distanciat (per exemple, gascó/provençal, normand/lorenès, venecià/napolità), com també que, en altres casos, els graus d'intercomprensió són diversos, relacionats a vegades amb l'individu (rapidesa de l'elocució, nivell cultural) i sovint amb possibilitats, després d'uns contactes, d'establir entre els locutors un sistema de correspondències sistemàtiques (passives) que els faci possible, en certa manera, el diàleg

28. Remacle (discussió a Séguy, 1973 a), en aquests casos, parla de *dialecte*; si, en canvi, existeix intercomprensió, usa *patois*. Aquesta postura és oposada a la de Séguy (1973 a), que proposa l'ús de *dialecte* d'acord amb el seu valor etimològic de 'conversar, parlar l'un amb l'altre' i, per tant, permetre la comunicació. Sobre el valor pejoratiu de *patois*, cf. Fourquet (1968, ps. 571-572).

(cf. Martinet, 1960, 180-181). Conta Hockett (1971, 324) en aquest respecte que en algunes zones de l'Àfrica occidental, de notable articulació lingüística, hom expressa el grau d'intelligibilitat amb unitats cronològiques curioses: el parlant del dialecte A diu que el B és un dialecte «de dos dies» i el C, més llunyà, «d'una setmana»; això vol dir que, per obtenir una mútua comprensió sobre qüestions pràctiques, necessita, respectivament, dos dies i una setmana.

El mateix Hockett (1971, 321-326) proposa, sobre el criteri de la intelligibilitat mútua, unes divisions interessants, basades, en principi, en individus monolingües.²⁹ Hom podria pensar que té els ulls posats sobre llengües d'Àfrica, per exemple, però l'exemplificació adduïda demostra que també es pot aplicar a llengües romàniques. Per al professor nord-americà, *idiolecte* és la totalitat d'habituds lingüístiques d'una persona en una època determinada; *llengua*, un conjunt d'idiolectes més o menys similars, i *dialecte*, el mateix que *llengua*, però d'àmbit més reduït i amb un grau de similitud entre els seus idiolectes més grans que el que els uneix als altres dialectes. Així, en el diagrama:

1, 2, 3 ... són *idiolectes*. El conjunt d'idiolectes mútuament intelligibles forma una *microlengua* (per ex., 1-2-3-4-5; però no 1-2-3-4-5-6). Ara, quan hi ha dos idiolectes no mútuament intelligibles (per ex., 1-6, 2-7) por haver-n'hi un altre (per ex., el 4 o el 5) que permeti la formació amb aquells de parelles de mútua comprensió (per ex., 1-4 (o 5)-6 (o 7)-8...):³⁰ els idiolectes la parella successiva dels quals és intercomprensible formen una *cadena*. Els idiolectes intercomprensibles i els units per una cadena es diu que estan *vinculats* i tots els dialectes *vinculats* constitueixen una *macrolengua*. D'aquesta manera, el «normando o el parisién no se entienden mutuamente con el romano o el siciliano, pero es posible encontrar cadenas que cruzan, de pueblo en pueblo, la frontera francoitaliana» (Hockett, 1971, 322). El concepte de *macrolengua* és flexible i ampli: el castellà es vincula amb el galaicoportuguès a través dels dialectes galaicoasturians i amb el català a través dels dialectes aragonesos; igualment es vincula amb l'occità a través d'idiolectes de transició, com són els del Capcir, de la Fenolleda i del Verdoble Mitjà; en aquest cas parlariem d'una macrolengua catalano-occitana, i en l'altre, d'una macrolengua ibero-romànica. Es tracta d'un concepte teòric que ha de tenir una aplicació pràctica difícil per la decrepitud i a voltes anihilació dels parlars autòctons i pels problemes de la mesura del grau de comprensibilitat.

29. Sobre aquesta idea d'un *continuum* lingüístic d'intercomprensió entre les localitats A i B, B i C, C i D, etc., però no entre A i D, per exemple, cf. Fourquet (1968, ps. 573-574); Chambers-Trudgill (1980, ps. 6-8).

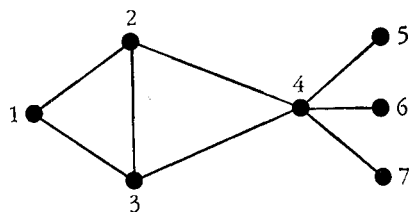
30. És a dir, l'1 s'entén amb el 4, però no amb el 6, ni amb el 8, etc.; en canvi, l'1 s'entén amb el 4, aquest amb el 6, aquest amb el 8, etc., tot formant una *cadena*.

16. A l'hora de distingir llengua i dialecte, hem vist que sorgeixen dificultats, car

- a) el criteri de la intercomprensió roman subjecte a limitacions;
- b) el criteri de la llengua comuna no resulta sempre vàlid i conté punts discutibles;

c) hom ha arribat a negar l'existència de dialectes pel fet de no coincidir les isoglosses separadores dels diferents trets (cf. § 11).

Per això, hom ha intentat en els darrers anys quantificar les diferències entre els parlars d'un o més dominis, per tal de fer unes divisions en unitats espacials que van de les màximes diferències (*llengua*) a les mínimes (*parlar*). Per haver-se servit del català —entre altres llengües— com a camp d'experimentació i haver estat el peoner en aquest mètode dialectomètric, parlarem de l'aportació de Guiter (1973). Aquest romanista rossellonès, tot partint d'atlas exhaustius —que enquesten a totes les localitats (l'*Atlas linguistique des Pyrénées Orientales*, per ex.)— o bé d'atlas d'una xarxa més clara als quals s'ha aplicat un correctiu, i sobre un mínim de 100 mapes, estableix el percentatge de diferències que separa cada localitat de les seves veïnes pel procediment de la triangulació:

Hom comptabilitza les vegades que un segment (1-2, per ex.) és tallat per una isoglossa (si 1 diu [káza] i 2 [káze] serà una diferència, etc.); segons el percentatge major o menor de diferències que separen els parlars d'una o més àrees lingüístiques, podem dir que el parlar d'una localitat determinada pertany —sempre segons Guiter— a una de les unitats següents:

- 1) *llengua*, si les diferències oscillen entre 80 % i 90 % (podem arribar a 100 % si un parlar pertany a una llengua d'una família diferent);
- 2) *dialecte*, si aquelles van del 50 % al 80 %;
- 3) *subdialecte*, si aquelles van d'un 30 % a un 50 %;
- 4) *parlar*, si aquelles varien entre un 20 % i un 30 %;
- 5) eventualment *subparlar* (fr. *sous-parler*), si aquelles van d'un 15 a un 20 %.³¹

31. A més del mètode quantitatiu que acabem de veure, anomenat «global», se'n coneixen d'altres. D'un costat, el mètode «dialectomètric», batejat així i desenvolupat per Séguý (1971, 1973 a, 1973 b) que, en cinc sectors de la llengua (fonètica diacrònica, fonologia, morfosintaxi de pronoms i determinants, verb i lèxic) i en una direcció rectilínia, tracta de mesurar les diferències entre un punt d'origen i els seus veïns (o d'altres de més allunyats); aplicat al gascó, li permet de traçar el «*champ gradient de gasconnité*», després d'eliminar els elements comuns amb l'occità i, en general, amb el gallo-romànic. De l'altre costat, el professor Hans Goebel ha concebut una altra varietat de quantificació numèrica de les diferències dialectals; es tracta del mètode de l'«índex general d'identitat»

17. El principi teòric probablement és bo i la finalitat, és a dir, un intent objectiu de divisió de l'espai dialectal, no és sinó tan lloable com difícil. Sorgeixen, emperò, alguns punts discutibles o penombrosos, com és ara:

a) És necessari tenir en compte no només l'aspecte quantitatiu, sinó també el qualitatiu, atès que certs fenòmens (morfològics, per ex.) són més importants que d'altres (una diferència fonètica no d'inventari sinó de correspondència, per exemple);

b) El mètode es basa en un concepte de diferenciació progressiva de l'espai lingüístic, sense tenir en compte que pot haver-hi —que hi ha— regressions. En els punts A, B i C, per ex., pot registrar-se una diferència entre A i B i una altra, en sentit invers, entre B i C, de manera que entre A i C es registri una semblança (Tuaille, a la discussió de Guiter, 1973, 108).

c) Com en altres tipus d'estudis, els casos de polimorfisme, de variants diatràtiques o diafàsiques poden distorsionar els resultats, en el sentit que es comparen variants lliures o nivells diferents de dos o més parlars, si bé aquesta vulnerabilitat afecta la realització de l'enquesta i no el mètode aplicat.

d) Una aplicació concreta al català (Sardà-Guiter, 1975) ha donat lloc a uns resultats que cap dialectòleg coneixedor del català subscriuria.

En comentem alguns:

1) L'aranès, varietat del gascó, presenta respecte a Durro, diferències de dialecte, i respecte a Esterri, de subdialecte. El nombre de diferències és semblant a les que presenten, per exemple, Falset i Tarragona, o Borges Blanques i Montblanc (!!!). Per molta influència catalana que es registri a la Vall d'Aran, costa massa d'acceptar que parlars que diuen *lúa* per *lluna*, *lup* per *llop*, *mieja* per *mitja*, *uec* per *foc*, *er* per *ferro*, *puret* per *poll*, *xibau* per *cavall*, *era* per *la*,³² etcètera, siguin considerats com a dialectes o, pitjor, subdialectes del català (nord-occidental), i no com a pertanyents a una llengua diferent.

2) El rossellonès desapareix com entitat dialectal (i fins i tot subdialectal!), considerada a un altre article (Sardà 1977) com a «*mythe*». És indubtable i indiscutible la personalitat dialectal del rossellonès, marcada per l'empremta occitana, des d'antic, i per la pressió francesa, des del segle XVII, així com per la seva situació geogràfica lateral. Si Sardà-Guiter delimiten un subdialecte «agerenc» i un subdialecte «solsonès» —cosa que no deixa de sorprendre—, hom no acaba d'entendre com pot haver passat per malla a la dialectometria el «rossellonès». Aquest conté prou trets específics per no dubtar de la seva entitat.

3) El valencià resta situat al mateix nivell de diferències subdialectals que l'andorrà, ço que suscitarà més d'una actitud escèptica.

4) És evident que no totes les diferències posseeixen el mateix rang, la mateixa qualitat: no té el mateix valor una diferència del tipus *móra/amora*, per exemple, que la dels articles *lo/el*, que és una diferència tonètica, gramatical i d'un altíssim grau de freqüència.

En resum, aquest intent de classificació del català en diverses unitats basant-se en procediments quantitatius no sembla fer gaire llum sobre el problema, sinó

que valora la distància lingüística entre un punt de referència i els restants punts d'un domini; amb il·lustracions gràfiques es visualitzen aquestes diferències. Hom ha fet aplicacions a l'*Atlas Linguistique de la France*, de Gilliéron-Edmont, i a l'*Atlante Italo-svizzero*, de Jud i Jaberg (Goebel, 1976, 1981 a, 1981 b).

32. Vid. A. GRIERA, *La frontera catalano-aragonesa. Estudi geogràfico-lingüístic* (Barcelona 1914), *passim*.

que desconcerta per uns resultats discordes amb la realitat dialectal. Caldrà admetre que l'enfocament quantitatiu no és suficient, sinó que cal recórrer també a aspectes qualitatius, a la consciència lingüística dels parlants, a les incidències històriques, etc.

18. I potser ja és hora de recapitular i resumir les disquisicions sobre la relació entre llengua i dialecte i els criteris de delimitació de l'espai dialectal.

D'antuvi, cal insistir en la relativitat del mot dialecte. El que queda clar, dins la seva imprecisió, és que es tracta d'una varietat de llengua.³³

1) Quant a la relació *dialecte/llengua*, certament complexa, hem d'admetre que:

a) Entès com a sistema lingüístic que permet la comunicació entre parlants d'una comunitat, tot dialecte és llengua i això justifica l'ús de *llengua valenciana*, *llengua mallorquina*, *llengua de Sueca*, *llengua de Sóller*, *llengua de Sant Feliu de Guíxols*, etc., tot referint-se a modalitats del català.

b) Oposat a *llengua històrica*, el dialecte n'és una part, forma com un subconjunt dins aquell conjunt; la *llengua històrica* només es realitza, d'una manera natural i espontània, a través del dialecte (o, millor, dels seus parlars concrets); això, almenys teòricament, car no podem oblidar que sovint es tracta de llengües fixades i modificades per l'escriptura, la cultura literària, els mòbils polítics, etc.

c) Respecte a la *llengua estàndard (literària, comuna)*, entesa com instrument de comunicació supradialectal, de tot un domini lingüístic, aquesta pot haver-se format exclusivament sobre un dialecte (el francès, per ex.) i això passa quan les diferències interdialectals són profundes; o bé a través d'una participació pluridialectal, amb criteris convergents i de síntesi, encara que un dels dialectes en resulti més afavorit (cas del català). La comparació dels dialectes (codis orals, sense terminologia científica, literària, sense escolarització, etc.) amb la *llengua literària*³⁴ (codi escrit, usat per l'escola, per la màquina administrativa, pels mitjans de comunicació, per la gent cultivada, etc.), ha fet possible el valor despectiu, inferior, que hom ha atribuït al mot *dialecte*.

2) Per tal de delimitar els dialectes, els criteris són varis i cap d'ells definitiu:

a) Cal partir, d'antuvi, del fet que un dialecte no és un oasi, una clapa de verdor clarament separada de l'aridesa de pedres i arena, sinó que representa una acumulació de fets diferencials, d'isogloses no necessàriament coincidents que, a més de reaparèixer sovint en altres dialectes, per llur traçat assenyalen una transició a d'altres zones dialectals.

b) El criteri de la intercomprensió manca de validesa en els dominis de dialectes constitutius; en el cas del català, on aquests coexisteixen amb els consecutius, sí que es pot dir que funciona, en línies generals. La proposta de Hockett de divisió en *microllengua* i *macrollengua*, basades en la intercomprensió mútua o a través de *parelles* i que posen en relleu l'existència d'un *continuum* lingüístic (romànic, germànic, etc.) és suggestiva, però, des del moment que hi ha moltes zones de substitució lingüística i d'altres on el grau d'espontaneïtat s'ha reduït o alterat per influència de la tradició literària, l'escriptura, la llengua estatal, etc.,

33. Repetim que hem deixat de banda en les nostres consideracions els aspectes socio-lingüístics de variació social, generacional, etc.

34. Llengua literària que pot ésser una altra llengua diferent, considerada llengua A (cf. nota 20).

a més de la dificultat de mesurar el grau d'intercomprensió, aleshores la proposta esdevé hipotètica o, si més no, difícilment aplicable.

c) El criteri de la consciència lingüística no ha d'ésser l'únic a tenir en compte per tal com, en un ambient de diglòssia, aquell pot haver estat alterat; però cal no negligir-lo pel que té de reflex d'un cúmul de relacions humanes, d'experiències històriques en comú, d'una tradició cultural.

d) L'intent de mesurar les diferències de l'espai català basat en procediments dialectomètrics no ha donat cap balanç positiu. Un altre assaig que partís de materials més sòlids, dividís els fenòmens en categories i en considerés l'aspecte qualitatiu, probablement donaria resultats més afalagadors.³⁵

JOAN VENY

BIBLIOGRAFIA

- ALCOVER, 1902-1903. A. M. ALCOVER, *Varietats dialectals que presenta'l català. ¿S'han d'esvaïr, reduint-les a la uniformitat? ¿Hem de centralisar la llengua?*, «Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana», iv (1902-1903), ps. 198-304.
- ALVAR, 1961. M. ALVAR, *Hacia los conceptos de lengua, dialecto y hablas*, «Nueva Revista de Filología Hispánica», xv (1961), ps. 51-60.
- ALVAR, 1979. —, *Lengua, dialecto y otras cuestiones conexas*, «Lingüística Española Actual», i/1 (1979), ps. 5-29.
- BADIA, 1973. A. M. BADIA, *La llengua catalana abir i avui* (Barcelona 1973).
- BOUVIER, 1979. J.-C. BOUVIER, *L'occitan en Provence. Le dialecte provençal, ses limites et ses variétés*, «Revue de Linguistique Romane», xliii (1979), ps. 46-62.
- CORTELAZZO, 1969. M. CORTELAZZO, *Avviamento critico allo studio della dialettologia italiana. I. Problemi e metodi* (Pisa 1969).
- COSERIU, 1981. E. COSERIU, *Los conceptos de «dialecto», «nivel» y «estilo de lengua» y el sentido propio de la dialectología*, «Lingüística Española Actual», iii/1 (1981), ps. 1-32.
- CHAMBERS - TRUDGILL, 1980. J. K. CHAMBERS i P. TRUDGILL, *Dialectology* (Cambridge 1980).
- DCEC COROMINAS, 1954. J. COROMINAS, *Diccionario crítico etimológico de la lengua castellana* (Madrid 1954).
- DUBOIS et alii, 1973. J. DUBOIS et alii, *Dictionnaire de linguistique* (París 1973).
- GOEBL, 1976. H. GOEBL, *La dialectométrie appliquée à l'ALF (Normandie)*, «Atti XIV Congresso Internazionale di Linguistica e Filologia Romanza», ii (1976), ps. 165-195.

35. Ens plau d'expressar la nostra profunda gratitud al Dr. Joan Bastardas Parera per l'atenta lectura d'aquest treball i els valuosos suggeriments que ens ha fet.

- GOEBL, 1981. —, *Éléments d'analyse dialectométrique (avec application à l' AIS)*, «Revue de Linguistique Romane», XLV (1981), ps. 349-420.
- GOEBL, 1981 b. —, *La méthode des interpoints appliqués à l' AIS (essai de dialectométrie)*, «Mélanges de Philologie et de Toponymie Romanes offerts à Henri Guiter» (Perpinyà 1981).
- FERRANDO, 1980. A. FERRANDO, *Consciència idiomàtica i nacional dels valencians* (València 1980).
- FOURQUET, 1968. J. FOURQUET, *Langue-dialecte-patois*, dins *Le langage*, dirigit per A. Martinet (París 1968).
- GALMÉS DE FUENTES, 1964. A. GALMÉS DE FUENTES, «El dialecto y la lengua general», dins *Presente y futuro de la lengua española*, II (Madrid 1964), ps. 127-133.
- GUITER, 1973. H. GUITER, «Atlas et frontières linguistiques», dins *Les dialectes romans de France à la lumière des atlas régionaux* (Estrasburg 1973), ps. 62-109.
- HAUGEN, 1966. E. HAUGEN, «Dialect, language, nation», dins *American Anthropologist*, LXVIII (1966), ps. 922-935.
- HOCKETT, 1971. Ch. F. HOCKETT, *Curso de lingüística moderna* (Buenos Aires 1958) (ed. anglesa 1958).
- HUDSON, 1981. R. A. HUDSON, *La sociolingüística* (Barcelona 1981) (ed. anglesa 1980).
- LÁZARO CARRETER, 1962. F. LÁZARO CARRETER, *Diccionario de términos filológicos* (Madrid 1962^a).
- LYONS, 1971. J. LYONS, *Introducción en la lingüística teórica* (Barcelona 1971) (ed. anglesa 1968).
- MARINER, 1981. S. MARINER, *La distinción lengua/dialecto*, «Revista Española de Lingüística», XI/2 (1981), ps. 231-240.
- MAROUZEAU, 1951. J. MAROUZEAU, *Lexique de la terminologie linguistique* (París 1951).
- MARTINET, 1960. A. MARTINET, *Éléments de linguistique générale* (París 1960). Citem per l'edició castellana, *Elementos de lingüística general* (Madrid 1965).
- MOLL, 1978. F. de B. MOLL, *Llengua o dialecte? Català o mallorquí?* (Palma de Mallorca 1978).
- SANCHIS GUARNER, 1960. M. SANCHIS GUARNER, «El mozárabe peninsular», dins *Enciclopedia lingüística hispánica*, I (1960), ps. 293-342.
- SARDÀ - GUITER, 1975. A. SARDÀ i H. GUITER, *L'«Atlas lingüístic de Catalunya» i la fragmentació dialectal del català*, «Miscellania Barcinonensia», XL (1975), ps. 93-112.
- SÉGUY, 1971. J. SÉGUY, *La relation entre la distance spatiale et la distance lexicale*, «Revue de Linguistique Romane», XXXV (1979), ps. 335-357.
- SÉGUY, 1973 a. —, «La fonction minimale du dialecte», dins *Les dialectes romans de France à la lumière des atlas régionaux* (París 1973), ps. 27-42.
- SÉGUY, 1973 b. J. SÉGUY, *La dialectométrie dans l'«Atlas linguistique de la Gascogne*, «Revue de Linguistique Romane», XXXVII (1973), ps. 1-24.
- SARDÀ, 1971. A. SARDÀ, *Le mythe du dialecte jusillanais*, «Revue de Linguistique Romane», XLI (1977), ps. 154-161.